

Г. С. Шульга

Навук. кір. – Л. М. Мінакова, канд. філал. навук, дацэнт

ТРОПЫ, ЗАСНАВАНЫЯ НА ВЫКАРЫСТАННІ МНАГАЗНАЧНАСЦІ СЛОВА, У ПАЭЗІІ РАІСЫ БАРАВІКОВАЙ

Паэзія Раісы Баравіковай прываблівае чытача сваёй непаўторнасцю, рамантычнасцю, узнёсласцю. У артыкуле на матэрыяле лірычных твораў Раісы Баравіковай разглядаюцца лексіка-семантычныя сродкі мастацкай вобразнасці, заснаваныя на выкарыстанні мнагазначнасці слова. Іх актыўнае ўжыванне спрыяе дасягненню выяўленчай выразнасці маўлення, з'яўляецца важным Языкознание 230 сродкам уздзеяння на чытача. Тропы дадзенай групы маляўніча апісваюць падзеі жыцця, вобразна характарызуюць унутраны стан лірычнага героя, ўзмацняюць экспрэсіўнае гучанне вершаў.

Паэзія Раісы Баравіковай заўсёды прываблівае чытача сваёй непаўторнасцю, рамантычнасцю, узнёсласцю. Гэтаму ў значнай меры спрыяе выкарыстанне разнастайных вобразна-выяўленчых сродкаў, у прыватнасці, лексіка-семантычных. Як вядома, да лексіка-семантычных сродкаў мастацкай выразнасці адносяцца тропы. Назіранні над мовай вершаў Раісы Баравіковай [1] дазваляюць сцвярджаць, што значная іх колькасць у мове паэтычных твораў – гэта тропы, заснаваныя на мнагазначнасці слоў. Названая група вобразна-выяўленчых моўных адзінак заснавана на полісеміі лексем, якая прыводзіць да суіснавання пераноснага і прамога значэнняў, што выкарыстоўваюцца ў дадзеным кантэксце. На думку А. А. Станкевіч, «ужыванне мнагазначнага слова ў кантэксце, недастатковым для размежавання прамога і пераноснага значэнняў, прыводзіць да двухсэнсавасці, дваякага разумення сэнсу паведамлення і стварэння камічнага або іранічнага эфекту. У некаторых выпадках двухсэнсавасць ствараецца ў выніку сутыкнення некалькіх аманімічных або паранімічных лексічных адзінак, аднолькавых ці блізкіх па гучанні і розных па сэнсе» [2, с. 103]. Да сродкаў, заснаваных на мнагазначнасці, традыцыйна адносяцца каламбур, алюзія, парадокс. Каламбур, або гульня слоў, – гэта такая фігура маўлення, пры дапамозе якой «гумарыстычны або сатырычны эфект ствараецца пры выкарыстанні розных значэнняў таго самага слова або двух падобных па гучанні словаў. Каламбурная форма перадачы думкі дадае ёй асаблівую выразнасць, эмацыйнасць і займальнасць. Каламбур можа будавацца на ўжыванні амонімаў – словаў, якія гучаць аднолькава, але маюць рознае значэнне» [2, с. 26]. У залежнасці ад спосабаў моўнага выражэння А. А. Станкевіч выдзяляе наступныя тыпы каламбураў [2, с. 104]: а) лексічны, пры якім ужываюцца мнагазначныя, аманімічныя і паранімічныя лексічныя адзінкі: Маё імя адыдзе ў Лету, Адны радкі нагадваць будучы, Што вельмі не любіла лета, Казала – сонца мяне студзіць! [1] 231 Лета – рака забыцця ў старажытнагрэчаскай міфалогіі. Да вобразу ракі Леты Р. Баравікова звяртаецца без шкадавання, успрымае свой адыход у небыццё як звычайную жыццёвую заканамернасць. Паэтэса ўпэўнена, што напісаныя ёю радкі застануцца ў памяці будучых пакаленняў. Дзякуючы каламбуру Лета – лета створаны пераканальны паэтычны вобраз; б) фразеалагічны, звязаны з індывідуальна-аўтарскім абыгрываннем вобразнай асновы ўстойлівых выразаў: Упусці такога ў сені, – будзеш многа шчасця мець, не іголка – скажа – ў сене, і адразу знойдзе клець Там, без жарту, ад прыпасаў угінаецца памост... На кілбасы хлопцы ласы, а цяпер – вялікі пост [1]; Грамніцы прыйшлі, грамніцы! Напіўся певень вадзіцы. Снягі на лугах пацямнелі, На поўнач вятры адляцелі! [1] Грамніцы (Стрэчанне) – у беларускім народным календары свята ачышчэння з дапамогай агню. У беларускай мове ёсць прымаўка Як на Грамніцы певень нап'ецца вадзіцы, дык на Юр'я наесца травіцы [3, с. 311], якую Р. Баравікова ўдала абыгрывае ў сваім вершы; в) сінтаксічны, заснаваны на супастаўленні ў межах адной сінтаксічнай канструкцыі граматычна аднародных, але семантычна разнапланавых членаў сказа, перастаноўкай кампанентаў словазлучэння. У лірыцы Р. Баравіковай намі былі вылучаны наступныя прыклады: І яе раздару без астачы перад выраем вечным сваім, перад полем, якому аддзяху тым, што вечны

мой вырай у ім [1]; Пары харошай – недарэчнасць, на спад збіраецца зіма... Языкознание 232 І застаешся ты, як вечнасць, і знаю, – вечнасці няма [1]; Калі б я знала, – дзе? Калі? – узнікне тая агароджа зямлі, дзе ўжо няма зямлі, – не пражыла б і дня, быць можа Калі б я знала?.. Свеце мой, я не хачу глыбінь пазнання, дай, чым ты жывы, мне жывой, каб знаць, за што плаціць дыханнем [1]. Некаторыя каламбуры ўтвараюцца пры сутыкненні розных значэнняў мнагазначнай лексікі, прычым такое абыгрыванне мнагазначных лексічных адзінак часта прыводзіць да стварэння гумарыстычнага эфекту. Часта каламбуры ўтвараюцца пры дапамозе ананімічных адзінак розных тыпаў або проста сугучных слоў. Пры абыгрыванні ўнутранай формы фразеалагізма ўтвараецца фразеалагічны каламбур: Колькі розных здарэнняў, Колькі гора прынес Ты мне... Я – дзівачка, Чагосыці чакаю яшчэ! Водзіць вывадак качка... Пад камень вада не цячэ І ўрэшце – адна! [1] Парадокс (ад грэч. *paradoxos* – нечаканы) – своеасаблівае выказванне-меркаванне, якое рэзка разыходзіцца з агульнапрынятым поглядам, супярэчыць (часам толькі вонкава) здароваму сэнсу. Ужываецца звычайна для таго, каб звярнуць увагу на выказаную думку, завастрыць яе, нярэдка з гумарыстычным адценнем. Часам парадоксы ўзнікаюць у выніку парушэння лагічнай аналогіі, калі далёкія ў сэнсавых адносінах аб'екты, дзеянні або ўласцівасці аб'ектаў супастаўляюцца як раўнапраўныя [2, с. 28]. Алюзія – гэта намёк на агульнавядомы факт або падзею, гістарычных асоб, літаратурных або міфалагічных персанажаў, славетых дзеячаў культуры і мастацтва і інш. [2, с. 106]. Напрыклад, у 233 вершы «Музыка» Р. Баравікова згадвае кампазітара Чайкоўскага, гіпсавы бюст якога знаходзіцца там, дзе жыве ці працуе яе каханы, якога яна жадае забыць. Героіня верша прагне такой музыкі, каб аж дрыжала ў рамах шкло, а гіпсавы Чайкоўскі ў дадзеным выпадку з'яўляецца сімвалам застыласці пачуццяў, раўнадушша яе мужчыны: Забыць! Забыць! Там бераг – коўзкі, чужое для мяне імя, там нават гіпсавы Чайкоўскі, але там музыкі няма! [1] Паэтэса ў многіх вершах звяртаецца да вобразу неба. Да алюзіі можна аднесці ўзгаданне пра сузор'е: Я – дзяўчынка на шары, Што плыве у блакіце! І палаюць Стажары Нада мною ў зеніце [1]. Стажары – адно з самых блізкіх да нас зорных скапленняў, пазначанае ў зорных каталогах пад назвай Пляяды. У наступным прыкладзе Р. Баравікова прыгадвае падзеі купальскай ночы, пры гэтым ужывае алюзію на Яна. Кожны беларус разумее, якое свята маецца на ўвазе: Дзяўчына з вачамі блакітнымі На Яна збірала руту. Палацам ішла малахітавым І з вуснаў піла атруту [1]. Купалле (Ноч на Івана (Яна) Купалу) – старажытнае народнае земляробчае свята, звязанае з летнім сонцастаяннем, з росквітам прыроды і летняй цеплыні. Адрозна некалькі алюзіі сустракаем у вершы, у якім Р. Баравікова апісвае свой стан натхнення. Паэтэса ў некалькіх пачатковых радках дае зразумець, што натхненне да яе прыйшло на простым ганку вясковай хаты з рыпучымі дзвярыма. Яна глянула на неба, прыслухалася да наваколля і адчула незвычайнае: Крыштальныя звінелі люстры, Шумела зала, як Парнас! Языкознание 234 І бачылася ў простае хустцы Сама Паэзія між нас! Ішла павольна, ледзь ступала, Нібыта па жывой рацэ, І плыў за ёю цень Купалы З жалейкай-дудачкай ў руцэ! [1] Парнас – горны масіў у Грэцыі, на якой, паводле старажытнагрэчаскай міфалогіі, жылі бог сонца, мудрасці і мастацтваў Апалон, бог вінаградарства і вінаробства Дыяніс і музы. З часам Парнас стаў сімвалізаваць месца пражывання выдатных паэтаў, а выраз «узысці на Парнас» набыў значэнне «стаць сапраўдным паэтам». Такім чынам, тропы дадзенай групы маляўніча апісваюць падзеі жыцця, вобразна характарызуюць унутраны стан лірычнага героя, ўзмацняюць экспрэсіўнае гучанне вершаў. Спіс літаратуры 1 Баравікова, Р. Вершы / Р. Баравікова [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://rv-blr.com/literature/6541>. – Дата доступу: 14.04.2020. 2 Станкевіч, А. А. / Рыторыка: вучэб. дапам. // А. А. Станкевіч. – Мінск: РІВШ, 2010. – С. 98–133. 3 Аксамітаў, А. М. Прыказкі і прымаўкі: тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак / А. М. Аксамітаў. – Мінск: Бел. навука, 2000. – 320 с.